

A II. világháborút követő időszak hadművészetének kutatási és oktatási sajátosságai

Az 1945 utáni időszakot meghatározta a két győztes szuperhatalom, az Amerikai Egyesült Államok és a Szovjetunió vetélkedése, amely az érdekszférájukba tartozó államokban közvetlenül, a világ többi részén pedig közvetett módon szinte az élet minden szegmensére hatással volt, így természetesen a hadművészet és a haditechnika fejlődésére is.

Ebből a folyamatból kiemelkedik a nukleáris fegyverek megjelenése, ami alapjaiban írta át a korszak gondolkodóinak szempontrendszerét, mert a háborúk megvívásának célja véglegesen megváltozott. A történelem során jellemzően a hagyományosnak mondható területi, gazdasági vagy egyéb nyereségek és előnyök megszerzésének vágyát végérvényesen átvette a megsemmisítésre törekvő háború képe, amelynek eredményeként a kölcsönös, a győztest is fenyegetető pusztulás realitássá vált. A két szuperhatalom a korszak számos konfliktusába direkt vagy indirekt módon beavatkozott, és igyekezett érdekszféráját a másik kárára kiterjeszteni. Először a „nyugat” tömbösödött és 1949-ben megalakult az Észak-atlanti Szerződés Szervezete (NATO), a „kelet” pedig 1955-ben a Varsói Szerződés (VSZ) Szervezetébe tömörült – ezek a tömbök egyszerre jelentettek katonai és politikai elköteleződést, ugyanakkor szorosabb koordinációt is a tagjaik között.

A hidegháborús konfliktusok csoportosítási lehetőségei a legfrissebb kutatási eredmények alapján

A hadművészet történetének a korszakkal foglalkozó kutatói hagyományosan a két szemben álló szuperhatalom érdekei mentén vizsgálják a kialakult konfliktusokat. Ez egy könnyen igazolható álláspont, hisz a hidegháború jellegéből adódik, hogy azt minden szinten és minden eszközzel vívták – de mivel „hideg” háborúról volt szó, kivétel volt ez alól a direkt, nyílt konfliktus a két tömb között. Az elmúlt három évtized kutatásai azonban árnyalják a képet, és egy jóval komplexebb, nem csak fekete-fehér (opcionálisan: kék és piros) világ kezd kirajzolódni.

A korszakot két nagy részre bontottam, annak függvényében, hogy történt-e direkt szuperhatalmi beavatkozás, vagy sem – ezzel szakítva a hagyományos nézőponttal, amely igyekszik a konfliktusoknak kizárólag azt az aspektusát kiemelni, amely a nagyhatalmakkal kapcsolatos (innen ered a helyettesítő, azaz a proxy háború elnevezés). Fontos megjegyezni, hogy a fegyvereladást és a direkt beavatkozást jelen dolgozat szempontjából nem tartom egyenértékűnek! A fegyvereladást csak a nagyhatalmi érdekszféra kiterjesztésének tekintem, ha pedig együtt járt tanácsadók, kiképzők megjelenésével is, azt korlátozott beavatkozásként értékelem.

A vizsgálathoz néhány új szempontot is kialakítottam, mint például a gyarmati rendszer felbomlása, és a gyarmattartók beavatkozásának mértéke, de jelen publikáció terjedelme nem teszi lehetővé, hogy a konfliktusok teljes spektrumát lefedjem, ezért igyekszem a hadművészet fejlődését jobban befolyásolókra koncentrálni. Az általam választott példák főleg Dél- és Délkelet-Ázsia, Észak-Afrika és a Közel-Kelet régióira koncentrálnak.

A gyarmati világ felszámolása – a régi világrend átalakulása

Az első és leglátványosabb változás 1945 után, hogy a korábbi európai nagyhatalmak, amelyek kiterjedt gyarmatbirodalmaikra építve alakították a világpolitikát, az évek múltával veszítettek súlyukból, és ezzel párhuzamosan a koloniális világ felszámolásra került, a globális dominanciát pedig a két fiatal szuperhatalom gyakorolta.

A konfliktusok alapvetően nem köthetők egyértelmű kronológiai sorrendhez, de azért a dekolonizációs folyamat nagy része az 1960-as évek végére lezajlott, bár bizonyos régiókban a háborús állapotok még évtizedekig fennálltak.¹ Elmondható tehát, hogy a hidegháború első felében általános trendként közvetlenül a volt gyarmatosítók kerültek szembe a függetlenségük kivívásáért küzdőkkel, majd pedig maguk a volt gyarmatok kerültek szembe egymással, vagy a lakosság egyes csoportjai idéztek elő polgárháborús állapotokat. Ezzel párhuzamosan, a hidegháború előrehaladtával a brit és francia érdekszféra a korábbi globális érdekeltségről a regionális irányba mozdult el – az utóbbi esetben pedig megjelenik az atlantizmustól eltérő, európai vezetésű Európa iránti igény, is, amely fokozatosan a mai Európai Unió létrejöttéhez vezetett.

Célszerűnek tartom tehát megvizsgálni ezeket a konfliktusokat, de két csoportra bontva: az egyik az, amelyekben a korábbi gyarmatosító államok direktben részt vettek, a másik pedig az, amelyekben a gyarmati státuszuk megszűnése után csak a létrejött fiatal államok voltak érintettek.

Nagy-Britannia és Franciaország szerepe a hidegháború során

A két korábbi nagyhatalom már az I. világháborút követő időszakban veszített globális dominanciájából, de ez teljessé csak 1945 után vált – látványossá pedig az 1956-os szuezi események tették. A két gyarmatosító ország a II. világháború után eltérő módon reagált az új világrend kialakulására – angol részről kialakult néhány fegyveres konfliktus (például Brit Malájföld területén), de alapvetően gazdasági és megegyezés-központú dekolonizáció történt.

Franciaország azonban az 1940-es megalázó vereség után igyekezett korábbi hatalmi státuszát visszaszerezni, amelynek egyik módját a gyarmatbirodalmak minél intaktabb formában történő megtartásában látták a IV. Köztársaság gyorsan cserélődő politikusai.

¹ Fischer Ferenc: *A kétpólusú világ 1945–1989*. Dialóg Campus, Budapest–Pécs, 2005. 86.

Ennek érdekében több véres konfliktusba is bonyolódtak a II. világháború után, amelyek közül mind időtartamában, mind jelentőségében kiemelkedik az (első) indokínai háború (1946–1954) és az algériai háború (1954–1962).

A francia vezetés szempontjából Indokína tipikus gyarmati háborúnak indult, annak minden jellemzőjével együtt, amely a kínai kommunisták polgárháborús győzelme után (1949), illetve az USA koreai háborús tapasztalatait követően (1950–1953) egyre inkább a két világrend közti konfliktus jellemzőit kezdte fölvenni. Véleményem szerint a háború a legvégéig megőrizte gyarmati jellegét, és inkább gazdasági támogatás formájában valósult meg a szovjet/kínai, illetve amerikai támogatás. A háború története itthon kevésbé ismert, jellemzően csak az amerikaiak részvételével zajló második indokínai, avagy a vietnámi háború előzményeként jelenik meg – ez utóbbi tény is példázza a hidegháborús „szemüveg” meglétét, azaz a szuperhatalmi érintettséggel zajló konfliktusok kiemelését.

Az indokínai háború (és a britek malájföldi tapasztalatai) ezzel szemben egy nagyon fontos új hadművészeti kategória előfutárai, ez pedig a felkelésellenes műveletek (*Counter Insurgency* – COIN) megjelenése, és ezeknek a korabeli francia, illetve az angol hadtudományi szakirodalomba történő beemelése. A jelenleg hazánkban zajló kutatások főleg hadelmélet-központúak, és a gerilla-hadviselés,² az aszimmetria vagy az irregularitás, illetve az ezekre adott válaszok szempontjából közelítik meg a kérdéskört, de a fenti konfliktusoknak a hadművészet történeti feldolgozása, amely a zajló vizsgálatokat keretbe foglalná, sőt referenciaalapot adna nekik, még teljes egészében hiányzik.

Hatványozottan igaz ez az algériai háborúra, amelyet a franciák sokáig belügyként kezeltek, de mégis a fegyveres erők széles körű bevetésével igyekeztek megoldani. A konfliktus a COIN-műveletek gyakorlatának egyik legjobb példája (annak minden visszásságával együtt), hisz Indokínával ellentétben, itt nem zajlott le regularizálódás a gerilla oldalon, hanem végig megmaradt az irregularitás arab részről. Elmondható tehát, hogy a felkelésellenes műveletek szempontjából a legtisztábban itt érhető tetten a korábbi tapasztalatok alapján kidolgozott új eljárások gyakorlati alkalmazása – ellenben komoly szuperhatalmi beavatkozás és támogatás egyik oldalon sem realizálódott, ezért ha a sokszor említett hidegháborús szemüvegen keresztül elemeznénk a háborút, az nem sok érdeklődésre tarthatna számot. Ez a konfliktus egyébként a De Gaulle-korszak nyitánya is, amely átvezette Franciaországot az angolszászoktól való eltávolodás időszakához, az önálló gall atomfegyver megszületéséhez, és az erre támaszkodó európai integrációs gondolatok megjelenéséhez. Mindezek nem értelmezhetők az algériai konfliktus kontextusa nélkül, mégis, a két tömb szempontjából mellékesnek tűnnek – napjaink Európai Uniója szempontjából azonban kifejezetten fontos mérföldkövek.

Véleményem szerint a gyarmati konfliktusok, illetve a korábbi vezető hatalmak háborúinak hidegháborús (szovjet–amerikai) kontextuson keresztüli vizsgálata hibás nézőpont, mert elfedi azok valódi jellegét, és nem járul hozzá a jelentőségük tényleges feltárásához. A francia és a brit neokolonialista időszak végén komolyan foglalkoztak

² Forgács Balázs: Mao and Giap on partisan warfare. *Academic And Applied Research In Military And Public Management Science*, 18. (2019), 2. 31.

a felkelésekkel, és Roger Trinquier, David Galula művei, vagy Sir Gerald Templer gondolatai később, a 21. század hajnalán vissza is térnek a katonai gondolkodás fősodrába.³ A hadtudósok eredményeinek megértéséhez tehát a hadtörténeszeknek el kell végezni az 1940-es évek végétől az 1970-es évekig zajló ázsiai és afrikai dekolonizációs folyamat (nem szuperhatalom nézőpontú) feldolgozását, amellyel jelenleg még adósak. Ez alapján korszerű, a napjaink műveleteinek megértéséhez kellő elméleti alapot biztosító oktatás valósulhatna meg.

A dekolonizációs folyamatot kísérő helyi háborúk újraértelmezése

Természetesen a korábbi gyarmatosító hatalmak érintettsége nélkül, vagy minimális részvételével is zajlottak konfliktusok a hidegháború alatt. Ezek egy része szuperhatalmi beavatkozástól mentesen, vagy azok gazdasági támogatásával (jellemzően fegyvereladások) zajlottak. Ezen konfliktusoknak a vizsgálata azért szükséges, mert bár a nagy katonai tömbök szembenállásától távol eső régiókban, de sokszor napjainkig tartó hatással zajlottak.

Az első alkategóriára példa a Brit India 1947-es felosztását követő konfliktussorozat, amely az utódállamok között zajlott. Kezdetben a brit gyarmati hadsereg tisztjei is jelen voltak mindkét oldalon, de később ez a jelenlét megszűnt, és tisztán helyi erők (bár továbbra is brit tradíciók mentén) vívták harcaikat. India és Pakisztán közt több háború zajlott, és napjainkban is folyamatos az immár atomhatalmak közti súrlódás.

A két utódállam közti 1965-ös és 1971-es háború kutatása és oktatása kifejezetten fontos lenne, mert előbbi az akkor korszerű nyugati (angol és amerikai) harckocsik és harcéljárások közti összecsapásra példa, míg az utóbbi, a bangladesi függetlenségért zajló háború légi műveleteinek elemzésével járulhat hozzá a hadművészet fejlődésének megértéséhez.⁴ Ez a térség a jövőben egyre hangsúlyosabb globális szerephez juthat, ezért a régió dinamikájának megértésében a hadtörténelem szerepe kifejezetten nagy.

A második kategória, azaz a szuperhatalmak korlátozott katonai, de főleg gazdasági jelenlétére példa az arab–izraeli háborúk (többségében korábbi protektorátusi területek) története, ahol az 1955-ös egyiptomi fordulattól kezdve a Szovjetunió felfokozott fegyverexportjaira válaszul az Egyesült Államok is megjelent a térségben. Az 1956-os szuezi válság még angol–francia intervenciót hozott, amely tulajdonképpen utolsó fellángolása volt a korábbi birodalmi önállóságnak – a szuperhatalmi rosszallás végül az európai országokban belpolitikai válsághoz vezetett, és a gall külpolitikai útkeresés origójává vált.⁵ Ezzel a régióban is lezajlott a nagyhatalmi őrsgé váltás.

Az 1967-es és az 1973-as háborúkban játszott szuperhatalmi szerepeket, illetve a kettő közötti, rövid ideig arab oldalon megvalósuló szovjet katonai jelenlét történetét a legújabb

³ FM 3-24 *Counterinsurgency*. Headquarters Department of the Army, Washington D. C., 2006.

⁴ D. K. Palit: *The lightning campaign: The Indo-Pakistan war, 1971*. New Delhi, Thomson, 1972. 115.

⁵ Gazdag Ferenc: *Franciaország története 1945–1995*. Budapest, Zrínyi, 1996. 106–108.

kutatási eredmények jelentősen árnyalják, éppen ezért javasolt a korábbi, „helyi háborús” terminológia és gondolkodásmód felülvizsgálata.

Az amerikai Central Intelligence Agency (CIA) nemrég megnyitott adatbázisai,⁶ a lengyel és más kelet-európai levéltárakból előkerülő dokumentumok,⁷ illetve csehszlovák és egyéb fegyvereladásokról szóló hazai történeti kutatások⁸ alapján a korábban feltételezett, arab világban megjelenő, dominánsnak tartott szovjet jelenlét és hatás jóval kisebb lehetett, mint eddig feltételeztük, éppen ezért aktuális a fent említett befolyás mértékének újraértékelése. Ennek a folyamatnak a része kell hogy legyen az arab és az izraeli nemzetek katonai teljesítményének alapos és objektív vizsgálata, amelynek a hadművészet történeti megközelítésből kell kiindulnia.

Véleményem szerint a szuperhatalmak eddigi szerepének túlhangsúlyozása, különösen a dominánsan keleti haditechnikával felszerelt, de korántsem tisztán VSZ-eljárásokat alkalmazó arab haderők teljesítményének eddigi (le)értékelése téves következtetések levonására adott okot, mivel a konfliktus kortárs kutatói a szovjet haderő alkalmazásának várható eredményeit ezek alapján helytelenül, valószínűleg alulértékelték.

Az arab–izraeli háborúk esetén a kis erő – nagy tér koncepció, illetve a páncélos fegyvernem alkalmazásának előnyei és korlátai világosan megmutatkoztak, ahogyan a légierő haderőnem, illetve a modern, integrált légvédelem tömeges alkalmazásának is kiváló példája a konfliktussorozat.⁹ Ezek az eljárások napjainkban is aktuálisak, sőt az akkor szerzett tapasztalatok hatása még ma is érzékelhető! Éppen ezért a háborúk vizsgálata kiemelt helyen kell hogy szerepeljen a korszak hadművészet történetének oktatásában. Szükséges ugyanakkor a módszertani megújulás is, mert a hadművelet-központú jegyzeteket fel kell hogy váltsa a modern oktatási segédanyagok elkészítése, amely a hallgatók szintjének megfelelően esettanulmány-központú. Úgy gondolom, hogy ezek az alapvetően konvencionális, nagy tempójú, mozgó műveletek a rugalmas, vezetésközpontú esettanulmányok elkészítéséhez jó alapanyagot biztosítanak.

A szuperhatalmak hidegháborús katonai beavatkozásai

A szuperhatalmak nagy, direkt beavatkozásai olyan vizsgálati alapot biztosítanak, amely alapján megérthető a katonai tömbök haditechnikai és doktrinális fejlődési iránya, és nemritkán napjainkig tartó kulturális hatással jártak. Az 1990-es években az ezek kutatásához szükséges módszertani alapokat az oktatók kidolgozták, de azoknak a legújabb források és trendek alapján történő frissítésére szükség van. Az alfejezetekben csak a korszak legnagyobb, főleg konvencionális háborúira hozok példákat, de ezek

⁶ A dokumentumok elérhetők a CIA FOIA honlapján keresztül: www.cia.gov/library/readingroom/home

⁷ Wilson Center Digital Archives, a lengyel levéltárakból előkerült dokumentumok angol nyelvű gyűjteménye.

⁸ Krajcsir Lukács: Az 1955-ös csehszlovák–egyiptomi fegyverüzlet dokumentumai. *DOCUMENTA HISTORICA* 98. Szeged, Jate, 2017.

⁹ Horváth J. Csaba: *Az arab–izraeli háborúk tapasztalatai a haderőnemek és fegyvernemek alkalmazásának tükrében*. Budapest, ZMNE, 2010. 25.

mellett számos kisebb esemény és maga az európai nagy szembenállás is érdemes lenne a vizsgálatokra.

Az Egyesült Államok hidegháborús konfliktusai

Alapvetően a második indokínai, vagy ismertebb nevén az amerikaiak vietnámi háborúja az egyik leginkább kutatott konfliktus, amelynek az eseményeit a hadtörténészek részletesen értékelték az évek során. A háború a modern amerikai hadművészet fejlődésében megkerülhetetlen fontosságú, és a jelenlegi kulturális, illetve társadalmi viszonyok kialakulására is döntő hatása volt. A vietnámi háború, amelyet eddig jellemzően önálló, környezetéből kiragadott konfliktusként vizsgáltunk, az egyik szuperhatalomra nézve döntő változásokat hozott, ezért célszerűnek tartom a legfrissebb kutatási eredmények fényében a továbbiakban kontextusában vizsgálni, amelyhez a javaslataimat három fő alponthban fejtem ki.

Ez egyfelől a vietnámi események előzményeinek kontextusba helyezés előfeltétele, azaz a francia háború mélyebb megértése, hisz a félszigeten 1940-től gyakorlatilag 1979-ig folyamatosan háborús események zajlottak. Ebből következik, hogy nemcsak az előzmények, de az 1979-es kínai beavatkozás (avagy a harmadik indokínai háború) hadtörténeti vizsgálatát is szükséges lenne elvégezni – külön érdekesség, hogy ez a Kínai Népköztársaság egyetlen nagy konvencionális háborúja volt, így valószínűsíthető, hogy az abból származó tapasztalatok évtizedekre meghatározták a kínai katonai gondolkodást.

Másfelől pedig a vietnámi háborúval egy időben zajlott eseményekkel történő összevetést jelenti (mint például a harmadik és negyedik arab–izraeli háború), amely során a konfliktusok közti kölcsönhatások vizsgálata, főleg a haditechnika és a katonai képességek megismerésében értékes információkkal szolgálhat a kutatók számára. Ez jelenleg egy kevésbé kutatott összehasonlítás, amelynek oka, hogy míg Vietnámban kiterjedt és hosszú időn át tartó szuperhatalmi katonai beavatkozás történt, addig az arab–izraeli konfliktusokban erre nem került sor. Ha tehát az eddig elfogadott hidegháborús szempontrendszer mentén haladnánk, a két, egyébként szinte egy időben zajló, az alkalmazott haditechnika tekintetében pedig majdnem teljesen azonos eseményt külön kellene kezelni, és elveszne az összehasonlításukból származó extra információ.

Harmadrészt érdemes megvizsgálni, hogy az 1960-as évek nyugat-európai és észak-amerikai társadalmi változásai hogyan és milyen módon határozták meg a nép, a politikai vezetés és a hadseregek közti viszonyrendszert (a vietnámi és az algériai háború ezekre különösen jó példa), amelynek interdiszciplináris vizsgálatát érdemes a társadalomtudományi kutatások eredményeinek felhasználásával elvégezni. A hadművészet-történet oktatásának szempontjából érdemes megjegyezni, hogy a fegyveres erők az azt működtető társadalom alrendszerei, így annak minden jellegzetességét magukon viselik.

A hidegháború lezárása politikailag a Szovjetunió összeomlásával történt meg, de katonailag egy másik eseményhez köthető – ez pedig az Öböl-háború volt. Az amerikai vezetésű koalíció egy féléves felvonulási időszakot (Sivatagi Pajzs) követően végül

egy hathetes légi és egy százórás szárazföldi hadműveletben (Sivatagi Vihar) legyőzte Irakot, és felszabadította a megszállt Kuvait területét. A háború során a felek számos szárazföldi ütközetet vívtak, amely alapján képet kaphatunk a modern haditechnika teljesítményéről, de a mindezeket lehetővé tevő koalíciós logisztikai rendszer vizsgálata¹⁰ a hazai eseménytörténet-központú hadtörténetírásban mind ez idáig nem történt meg. Ugyanígy a szárazföldi hadműveletek sikerességét lehetővé tevő légi tevékenység mélyreható elemzésének elvégzése is várat magára – ez az időszak a modern célkezelési (*targeting*) eljárások megszületésének ideje, amelyben a koalíciós különleges erőknek is kiemelt szerepe volt.

A Szovjetunió hidegháborús konfliktusai

A Szovjetunió hidegháborús konfliktusai közül kiemelkedik afganisztáni szerepvállalása. A baráti kommunista ország megsegítésére az országba érkező csapatok egy olyan háborúba csöppentek, amely iskolapéldája lett a modern aszimmetrikus konfliktusoknak. Ez a reguláris és az irreguláris erők közti küzdelem végig jellemezte az eseményeket, az afgán szabadságharcosok részéről nem volt komoly szervezeti változás, végig megmaradtak a területi alapon, karizmatikus vezetők köré szerveződő gerilla jellegű csoportok. Érdekes változás, hogy inkább a szovjet oldalról figyelhető meg eltolódás a merev szervezettű, konvencionális felszerelésű gépesített erőktől a légi szállítású és különleges erők alkalmazásának irányába. Ez a korszakban a felkelésellenes műveletek egyik jellemvonásává vált, ezért a konfliktusra az utókor, tévesen, a „szovjet COIN” terminológiát használja – véleményem szerint ez problematikus, hisz a korábban a témában domináns francia és angol szakértők által, a saját tapasztalataik alapján megírt munkákban még számos egyéb jellemzőt társítanak az ilyen típusú műveletekhez. Szovjet részről ezeknek nyoma sincs, az általuk gyakran alkalmazott brutalitás semmiképpen sem alkalmas a lakosság támogatásának megszerzésére! A szovjetek tehát végig klasszikus katonai megoldást kerestek a konfliktusra, amelynek a mértékegységét a harcéri győzelmek és a megsemmisített felkelőcsoportok száma jelentette.¹¹

A szovjet tapasztalatok összevetése a közel két évtizedes amerikai és NATO-beavatkozással szintén nem történt még meg a hazai hadtörténetírásban. A szovjet–afgán háború feldolgozása alapvető hiányosságokat tartalmaz, amelynek pótlására nagy szükség van – főleg a technikai és humán felderítés rendszerének vizsgálata, a különleges és légi deszant műveletek, illetve a konvencionális erők által alkalmazott harc eljárások elemzésével és a leszűrt tapasztalatok célirányos bemutatásával adós a szakma. Ezen túl az afgán fél által alkalmazott módszerekben felfedezhető folyamatosság feltárása is szolgálhat új információkkal, megalapozva a 2001 utáni konfliktus oktatását.

Összegezve tehát, a szuperhatalmak nagyarányú részvételével zajlott háborúk hadművészet-történetének oktatása az 1990-es évek óta folyamatos, de azoknak hadtörténeti

¹⁰ Brad D. Lafferty et alii: *Gulf War logistics: theory into practice*. Air War and Staff College, 1997.

¹¹ Seth G. Jones: *Counterinsurgency in Afghanistan*. Santa Monica, RAND, 2008. 90–91.

vonalon főleg eseménytörténeti és nem modern szempontrendszer szerinti vizsgálata zajlott le, értékelésük pedig részben elmaradt. Hadtudományi kutatások is csak részterületeket érintve folytak, és azoknak egységes keretbe történő foglalása nem történt meg, ez a hadtörténetírás feladata lenne. Ebből következik, hogy az azóta elérhetővé vált források által indokolt változtatások nagy része nincs beépítve sem a jegyzetekbe, sem a módszertanba – különösen fontos és nagy prioritású ezeket mielőbb elvégezni, hisz ezekre épülnének rá a 21. század elejének hadszíntereit bemutató, önálló, vagy összevetésen alapuló kutatások.

A hidegháborút követő konfliktusok kutatása

A hidegháború lezárulását követő rövid, de optimista időszakot követően nyilvánvalóvá vált, hogy a két szuperhatalom által dominált világrend felbomlása új regionális gócpontok és új típusú konfliktusok felbukkanásához vezetett. A korszak vizsgálata nehézségekbe ütközik, hisz az eltelt idő aránylag kevés, így a történeti kutatások szempontjából elsődleges írott források még nem állnak rendelkezésre kellő mennyiségben. Ugyanakkor az érintettek még köztünk élnek, így bizonyos témák vizsgálata, különösen az azokban részt vevők számára követelményekkel járhat. Cserébe az interjúk készítése és a visszaemlékezések rögzítése bizonyos fokig kompenzálhat ezért – a 20. század végétől kezdve pedig a felfokozott, állandó médiajelenlét nagy mennyiségű és jó minőségű audiovizuális forrásanyagot hozott létre. Ezeknek a (megfelelő forráskritikával ellátott) felhasználása soha nem látott lehetőséget teremtett, amelynek kiaknázása prioritásként kell(ene) hogy szerepeljen a korszak kutatóinak és oktatóinak felkészítése során.

Kijózanító hatású konfliktusok voltak, amikor a nagy, soknemzetiségű államok szétestek. A Jugoszlávia felbomlását kísérő délszláv válságnak különösen a horvát, illetve a boszniai szakasza volt véres, köszönhetően a térségben uralkodó etnikai feszültségnek, amelyet a nagyszámú zsoldos és paramilitáris csoport tevékenysége csak súlyosbított. A folyamatot az ezredfordulóra végül a koszovói válság és az abba való NATO-beavatkozás zárta le.

A Szovjetunió széthullását követően Oroszországot is válságok sorozata rázta meg, amelyek közül az első (1994–1995) és a második (1999–2000?) csecsenföldi háború kiemelkedik mind méretében, mind hatásában. Az itt elszenvedett kezdeti vereségek haderő-modernizációs programot indítottak be, amely egyenes úton vezetett a grúz háborús győzelemhez (2008), illetve az annak a tapasztalatait is felhasználó krími annexióhoz (2014). A napjaink Baltikumát fenyegető események megértése lehetetlen a felsorolt konfliktusok feldolgozása nélkül – ebben a hadtudósok jelenleg is élen járnak, de szükséges a kapcsolódó hadtörténeti feldolgozás elkészítése is, hogy a több háborún átívelő orosz katonai és haditechnikai, illetve doktrinális fejlődési folyamatot kontextusba lehessen helyezni.

Számos országok közti, illetve országhatáron belüli konfliktus zajlott le 1991 óta, amelyek egyenként is nagy hatással voltak jelenünkre. A publikáció jellegéből adódik, hogy mindegyikkel nem áll módomban foglalkozni, ezért az alaposabb vizsgálathoz

két, napjainkban is aktív hadszínteret választottam: a NATO és az Egyesült Államok afganisztáni, valamint iraki koalíciós háborúit. A kiválasztáskor szempont volt a magyar érintettség, és az, hogy mindkettőnek van hidegháborús előképe (a szovjet intervenció és az Öböl-háború), amely lehetőséget teremt az összehasonlító elemzésre. Kiválasztásuk szempontja volt továbbá az is, hogy óriási hatásuk volt napjaink nyugati (katonai) kultúrájának, és tulajdonképpen az egész világrendnek az átalakulására.

Operation Enduring Freedom

A 2001. szeptember 11-én elkövetett terrortámadások sokkolták a világot, és azonnali amerikai válaszcseppelt eredményeztek, amelyek hamarosan az afganisztáni tálib uralom megdöntését tűzték ki célul. Az Északi Szövetségre támaszkodva az USA légierője és különleges erői nagyon gyorsan megkezdték a tálib csoportok felszámolását, és a beérkező konvencionális erőkkel együtt néhány hónap alatt megdöntötték a tálib rendszert. Ezután vette kezdetét az a közel húsz éve tartó folyamat, amelyet változatos nevekkkel és szlogenekkel illettek: COIN-művelet, újjáépítés stb.

A konfliktust, bár végig a kis alegységes műveletek dominálták, célszerű szakaszokra bontva vizsgálni, amelyek közül az első a tálib rendszer megdöntését jelenti (2001–2002). Ebből az időszakból a modern amerikai különleges erők északi országrészből kiinduló tevékenységének bemutatására érdemes koncentrálni – ez párhuzamba állítható a szovjetek 1979-es műveleteivel, amikor is a főváros, Kabul fölötti uralom megszerzésében szintén az elit alakulatok vettek részt. Ugyanígy az Anakonda hadművelet is jól elemezhető önállóan, de a szovjetek tevékenységével összevetve is, hisz a műveletek helyszíne megegyezik az 1987–88-as Magisztrál hadművelet helyszínével. Érdekesség, hogy ez az első eset, hogy egy olyan eseményt rögzítettek videofelvételre, amiért később a legmagasabb amerikai katonai kitüntetést, a Medal of Honort is odaítélték.¹²

A kétezres évek közepén, a tálibok feletti gyors győzelmet követően az újjáépítés került a középpontba, amelyben a Magyar Honvédség (MH) is részt vett – 2006-tól az ország északi részén egy Tartományi Újjáépítési Csoport (*Provincial Reconstruction Team – PRT*)¹³ működtetésével. Ekkortól egyértelműen a COIN-műveletekre került a hangsúly, miközben a tálibok ismét megerősödtek, és 2009 és 2012 között Afganisztán szinte egész területén romlott a biztonsági helyzet. A konfliktus második szakasza tehát a felkelésellenes műveletek vizsgálatához ad kiváló alapanyagot, amely során a magyar részvétel dokumentumait is meg kell vizsgálni, mégpedig a NATO-erők műveleteivel összefüggésben. Jelenleg ezek a dokumentumok, jelentések még hozzáférhetők, mind az MH PRT, mind a később az országba telepített kiképző és támogató, illetve különleges

¹² A 2002. március 4-én zajlott Takur Ghar-i csatában két amerikai is kiérdemelte a legmagasabb kitüntetést: MSgt John Chapman (Légierő) posztumusz, és Senior Chief Petty Officer Britt K. Slabinski (Hadtengerészet). A róluk készült drónfelvétel elérhető a YouTube videomegosztó portálon: The first Medal of Honor ever recorded.

¹³ Bertalan György: Magyarország Baglánban. Az MH Tartományi Újjáépítési Csoport tevékenysége, 2006–2013. *Honvédségi Szemle*, 141. (2013), 5. 77–87.

műveleti csoportok tekintetében, azonban várható, hogy az eltelt idő függvényében ezek egy része megsemmisítésre, míg másik részük levéltári archiválásra kerül majd. Kijelenthetjük, hogy az utolsó pillanatokban vagyunk a pontos adatok hadtörténeti célú rögzítéséhez. Ennek érdekében szükséges egy olyan kutatócsoportot létrehozni, amely a Magyar Honvédség 2001 utáni iraki és afgán hadszíntereken történő szerepvállalását feldolgozza, és hadtörténeti szempontból pontosan rögzíti az utókor számára.

A 2014-es amerikai csapatkivonásokkal párhuzamosan elkezdődött a konfliktus utolsó, jelenleg is zajló szakasza, amely során a magyar vezetésű tartomány átadásra került a helyi erőknek, és az MH PRT felszámolásával (2013) az önállóan elkészített dokumentumok száma jelentősen lecsökkent. Az utolsó időszakban szintén a különleges műveletek végrehajtása, illetve részben a mentorálás vált az Afganisztánban maradt koalíciós erők fő feladatává, és a konfliktus újjáépítés-központú rendezésének helyébe a politikai és diplomáciai megoldás keresése lépett. Elmondható tehát, hogy a hazai hadművészet történetének oktatása szempontjából a 2001–2002 (különleges műveletei), illetve a 2006–2013 (COIN) közötti időszak vizsgálata lehet kritikus.

A kutatások elsődleges forrásai közt természetesen az USA szabadon elérhető, hivatalos dokumentumai szerepelnek az első helyen. Azon túl, hogy az amerikai haderő szabályzatainak egy része nyilvánosan elérhető, a társadalmi berendezkedésük sajátossága, hogy a politikai és a katonai vezetés között zajló kommunikációt az átláthatóság céljából gyakran nyilvános, internetről letölthető jelentésekbe foglalják össze, amelyek a kiadásokról, veszteségekről, katonai erők és eszközök alkalmazásáról tájékoztatják a lakosságot.¹⁴ Ezt hagyományosan kiegészítik a szintén nyilvános NATO szervezeti és tagállami tájékoztatók, amelyek bár kevésbé részletesek, de a koalíciós erők feladatrendszeréről és létszámáról pontos adatokat tartalmaznak.¹⁵ Ezekhez kapcsolhatók a magyar jelentések, amelyek az alárendelt szervezetek és a Magyar Honvédség Parancsnoksága (MHP), korábban pedig az MH Összhaderőnemi Parancsnokság (MH ÖHP) közötti kommunikáció során készültek.

A másodlagos források közül a legértékesebbek a korábban a hadszíntéren tevékenykedő katonákkal készült interjúkötetek, különös tekintettel a tényleges harci cselekményekben részt vevők visszaemlékezéseire.¹⁶ Ezután a különböző nemzetek és nemzetközi vagy állami szervezetek által készített elemzések (az amerikaiak ebben is az élen járnak), és a média által készített nagy mennyiségű audiovizuális anyagok következnek – ez utóbbiak nagy része tematikus csoportokban elérhető a közösségimédia- vagy videomegosztó-felületeken, bár célszerű azokat erős forráskritikával kezelni.

¹⁴ Amy Belasco: *Troop levels in the Afghan and Iraq wars, FY2001-FY2012: Cost and other potential issues*. Washington D. C., Congressional Research Service, 2009.

¹⁵ *Federal Government Report on the Outlook for Germany's Engagement in Afghanistan*, 2018.

¹⁶ Virágh Ildikó: *Kardokkal ékesített. Afganisztánban tűzharcot átélt magyar katonák visszaemlékezései*. Budapest, Zrínyi, 2015.

Operation Iraqi Freedom

A 2003 márciusában kezdődő iraki háború közvetlenül kapcsolódik az afganisztáni eseményekhez. Egyrészt a Global War On Terror (GWOT) keretein belül hirdette meg George W. Bush elnök, másrészt pedig ugyanaz a parancsnokság (*Central Command* – CENTCOM) volt a felelős mindkettő vezetésért, ezért a köztudatban sokszor összemosódnak a határok a két konfliktus között. Ez a vélekedés súlyos tévedés, hisz merőben más jellegű konfliktusokról van szó.

Az iraki háború első időszaka egy nagy, az Öböl-háborút idéző konvencionális szárazföldi és légi hadművelettel kezdődött, amely Afganisztánról nem mondható el. A két ország közti eltérések további különbségeket jelentenek: Irak olajban gazdag, jobban szekularizált ország, komoly infrastruktúrával, urbánus területekkel és úthálózattal, míg a közép-ázsiai ország kifejezetten szegény és vidéki jellegű terület. Irakban továbbá vallásilag és etnikailag is megosztott lakosság van, míg Afganisztán szintén etnikailag vegyes, de inkább törzsi társadalom. A regionális hatalmak (például Irán) szerepe és befolyása is eltérő a két országban, így látható, hogy bár vannak hasonló folyamatok (főleg a felkelések időszakában), valójában két jól elkülöníthető konfliktusról van szó – ennek megfelelően a hasonló módszerek és eljárások más-más hatást értek el az országokban.

Az iraki háború első időszaka (2003 tavasza) a nagy műveleti tempójú, kifejezetten high-tech összhaderőnemi és összefegyvernemi műveletekről szólt, amelyek vizsgálatával a lehető legpontosabb képet kaphatjuk napjaink lehetséges konvencionális műveleteinek várható kimeneteléről. Elmondható ugyanakkor, hogy a nagy technikai szintbeli különbség olyan előnyhöz juttatta a döntően amerikai egységekből álló koalíció tagjait, amely részben determinálta a konfliktus végeredményét. Látható azonban, hogy az iraki katonai vezetés igyekezett levonni az 1991-es háború tapasztalatait, és a védelmét az iraki nagyvárosokra támaszkodva építette fel, ahol részben elveszett (de minimum mérséklődött) az amerikai gépesített kötelékek előnye. Külön érdekesség, hogy a koalíciós tervezés a műveletek nagy tempóját értékelte a siker legfontosabb kritériumaként,¹⁷ amelyet a beépített területeken vívott harc, hatékonyabban alkalmazva ténylegesen lassíthatott volna.

A városokban vívott harcok nagy száma mind a konvencionális, mind a felkelésellenes szakaszban (például Bászra, 2003 vagy Falludzsa, 2004) kiváló alapanyagot jelent a modern helység harcok és beépített területeken zajló műveletek (különösen a tervezés, koordinálás és vezetés szempontjából történő) elemzésére. A hidegháborút követően számos olyan konfliktus zajlott, amelynek egy vagy több szakasza nagyvárosok elfoglalására irányult (Szarajevó, Groznij, vagy éppen Aleppó), és várható, hogy ez a trend folytatódni fog – mind az urbanizáció felgyorsulása, mind a küzdelmek változó jellege ebbe az irányba mutat –, ezért az ilyen tapasztalatok megszerzése kiemelten fontos. Az iraki hadszíntér ebből a szempontból is kiemelkedik, hisz mind a konvencionális, mind a COIN-műveletek rendszeresen beépített területeken zajlottak, és azok kiterjedése, a részt vevő

¹⁷ Harlan K. Ullman – James P. Wade: *Shock and awe, achieving rapid dominance*. Washington D. C., National Defense University, 1996. xxviii.

felek szervezete és modern felszerelése lehetővé teszi, hogy a városi küzdelmek szinte teljes spektrumát egy régió és konfliktuson belül vizsgálni tudjuk. Ez különösen értékes tapasztalatot jelenthet, hisz mind a NATO-eljárások nagy részét, mind a modern harcokci- és egyéb harcjárműtípusokat ezek alapján a tapasztalatok alapján fejlesztették tovább – nem mellesleg hazánk is hamarosan ezeknek a típusoknak válik a felhasználójává.

Összességében tehát elmondható, hogy előfordulnak hasonlóságok az afgán és az iraki hadszíntér tapasztalataiban (a COIN bizonyos elemei), mégis két jelentősen eltérő konfliktusról beszélhetünk. Mind a terep, mind az alkalmazott erők és technikai eszközök skálája más: Irakban például a konvencionális erők végig meghatározó szerepet játszottak, addig az afganisztáni hadszíntéren bizonyos időszakokban abszolút dominált a különleges és könnyű erők alkalmazása. A két konfliktus vizsgálata tehát naprakész információkkal kecsegtet, amelyek felhasználása nagy hozzáadott értéket jelentene a hadművészet történetének hazai oktatásához.

Összegzés

A II. világháborút követő időszak hadtörténetének kutatása és oktatása számos kihívással néz szembe, amelyek közül csak az egyik a korábbi terminológia és nézőpontrendszer naprakészebbre való cserélésének igénye, azonban ez lehet az első lépés, amely megnyitja az utat a legfrissebb hadtudományi kutatások történeti jellegű keretbe foglalásához. A meglévő tematikák frissítésével kellő hangsúly kerülhetne a napjainkban (és a várható jövőben) kiemelt figyelmet érdemlő területekre, mint például a beépített területen zajló harcok, vagy a COIN-műveletek – ez utóbbiak oktatását megkönnyítené az alapjukat jelentő gyarmati jellegű konfliktusok elemzése. A régi világrend felbomlása egyébként nagyban kihatott, sőt napjainkban is befolyásolja az Európai Unió legerősebb haderejével rendelkező Franciaország katonai gondolkodását és kultúráját.¹⁸

A kutatások nehézsége az eltelt kevés időből következik, amely mind a szubjektum jelenlétében, mind a dokumentáció korlátozott rendelkezésre állásában megmutatkozik. A 20. század végétől azonban új, főleg audiovizuális forráscsoportok jelennek meg, amelyeknek feldolgozásához és kritikájához új módszertanra van szükség. Ezt egészítik ki a személyes fényképek, emlékek, amelyek a közösségimédia- és a videomegosztó oldalak felületein egyre nagyobb számban állnak rendelkezésre – ezek értékelésére és tananyagba való beépítésére külön figyelmet kell fordítani, amely jelenleg még a tudományos világban is nehézségeket okoz. Ezeknek a forrásoknak a feldolgozására a most rendelkezésünkre álló eljárásaink nem elégségesek, ezért szükséges egy modern, 21. századi módszertan kidolgozása, hogy ezeket kezelni tudjuk.

Véleményem szerint a fenti kutatómódszertani problémák jelentik a korszakokkal foglalkozók számára a legnagyobb kihívásokat, amelynek megoldására a hazai hadtörténeti kutatásnak nincs kész válasza, sokkal inkább egyéni kutatói reakciók vannak. Egy ilyen

¹⁸ Nádudvari Anna: A 2017-es francia stratégiai felülvizsgálat értékelése. *Nemzet és Biztonság*, (2018), 3. 61–63.

általánosan elfogadott rendszer kidolgozása megkönnyítené a legújabb korszakok feldolgozását is, és lehetővé tenné, hogy a hadtudományi kutatások mellé a hadtörténet is felzárkózzon, ezzel megadva azt a szilárd alapot – ha úgy tetszik, közös nevezőt –, amelyhez a többiek biztonsággal kapcsolódni tudnának. Ezáltal tehát lehetővé válna, hogy karunkon a lehető legfrissebb, naprakész tudást tudjuk a hallgatóink számára kompakt módon biztosítani, amely különösen a modernizációs folyamatok közepén lévő Magyar Honvédség kötelékébe lépő fiatal tisztek számára lehet fontos.

Felhasznált irodalom

- Belasco, Amy: *Troop levels in the Afghan and Iraq wars, FY2001-FY2012: Cost and other potential issues*. Washington D. C., Congressional Research Service, 2009. Online: www.hsdl.org/?view&did=746013
- Bertalan György: Magyarország Baglában. Az MH Tartományi Újjáépítési Csoport tevékenysége, 2006–2013. *Honvédségi Szemle*, 141. (2013), 5. 77–87.
- CIA FOIA honlap. Online: www.cia.gov/library/readingroom/home
- Federal Government Report on the Outlook for Germany's Engagement in Afghanistan, 2018. Online: www.auswaertiges-amt.de/blob/1789270/e84f878742c319e5d93337c0b8b13c37/180315-perspektivbericht-data.pdf
- Fischer Ferenc: *A kétpólusú világ 1945–1989*. Dialóg Campus, Budapest–Pécs, 2005.
- FM 3-24 Counterinsurgency*. Headquarters Department of the Army, Washington D. C., 2006.
- Forgács Balázs: Mao and Giap on partisan warfare. *Academic And Applied Research In Military And Public Management Science*, 18. (2019), 2. 31–38. Online: <https://folyoirat.ludovika.hu/index.php/aarms/article/view/210/349>
- Gazdag Ferenc: *Franciaország története 1945–1995*. Budapest, Zrínyi, 1996.
- Horváth J. Csaba: *Az arab-izraeli háborúk tapasztalatai a haderőnek és fegyvernek alkalmazásának tükrében*. Budapest, ZMNE, 2010. Online: www.uni-nke.hu/document/uni-nke-hu/arab_izraeli_haboruk.pdf
- Krajcsír Lukács: Az 1955-ös csehszlovák–egyiptomi fegyverüzlet dokumentumai. *DOCUMENTA HISTORICA* 98. Szeged, Jate, 2017. Online: http://acta.bibl.u-szeged.hu/46872/1/doc_098.pdf
- Lafferty, Brad D. et al.: *Gulf War logistics: theory into practice*. Air War and Staff College, 1997. Online: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.892.7086&rep=rep1&type=pdf>
- Nádudvari Anna: A 2017-es francia stratégiai felülvizsgálat értékelése. *Nemzet és Biztonság*, (2018), 3. 55–78. Online: www.nemzetesbiztonsag.hu/letoltes.php?letolt=885
- Palit, D. K.: *The lightning campaign: The Indo-Pakistan war, 1971*. New Delhi, Thomson, 1972.
- Jones, Seth G.: *Counterinsurgency in Afghanistan*. Santa Monica, RAND, 2008. Online: www.rand.org/content/dam/rand/pubs/monographs/2008/RAND_MG595.pdf
- Ullman, Harlan K. – James P. Wade: *Shock and awe, achieving rapid dominance*. Washington D. C., National Defense University, 1996. Online: www.dodccrp.org/files/Ullman_Shock.pdf
- The first Medal of Honor ever recorded*. Online: www.youtube.com/watch?v=3oKMjTqdTYo
- Virágh Ildikó: Kardokkal ékesített. Afganisztánban tűzharcot átélt magyar katonák visszaemlékezései. Budapest, Zrínyi, 2015.
- Wilson Center Digital Archives. Online: <https://digitalarchive.wilsoncenter.org/collection/278/the-six-day-war-1967>